

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ҲУҚУҚ ТИЗИМИДА МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Хушбоқова Нигора Ғайрат қизи

Термиз давлат университети Юридик факультети Юриспруденция таълим йўналиши II
босқич 420-гуруҳ талабаси
Nigora.0303@icloud.com

Аннотация: ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқ тизимида маъмурий ҳуқуқнинг тутган ўрни, унинг бошқа ҳуқуқ соҳалари ва фанлар билан алоқадорлиги, маъмурий ҳуқуқнинг предмети, субъекти ва манбаалари ҳақида батафсил ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: маъмурий ҳуқуқ, Эрих Кауфманн, деликт, оммавий ҳуқуқий фанлар, интернал, вертикал, горизонтал, юстицион ва юрисдикцион муносабатлар, мансабдор шахслар.

Юридик фаннинг маъмурий ҳуқуқ тармоғи ўз табиатига кўра давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари тизими қонуниятларини ўрганишга, айниқса ижро ҳокимияти бошқарув органларининг тузилиши, функциялари, вазифа ва ваколатларини, уларнинг фуқаролар ва юридик шахслар билан бўладиган муносабатларини ўрганишга йўналтирилган бўлиб, ушбу жараёни кузатиш, таҳлил қилиш ва замон талаблари асосида мазкур тизимнинг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштиришда катта аҳамиятга эга ҳуқуқ тармоғи ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ташаббуси ва Ўзбекистон халқининг бевосита қўллаб-қувватлаши натижасида Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони асосида қабул қилинган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари тўғрисидаги Ҳаракатлар стратегияси”да белгиланган устувор вазифаларнинг бири давлат бошқарувини марказлаштиришдан чиқариш, давлат хизматчиларининг касбий тайёргарлик, моддий ва ижтимоий таъминот даражасини ошириш ҳамда иқтисодий тартибга солишда давлат иштирокини босқичма-босқич қисқартириш орқали давлат бошқаруви ва давлат хизмати тизимини ислоҳ қилиш;

мамлакатни ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича вазифаларни амалга оширишда ўзаро манфаатли ҳамкорликнинг самарасини оширишга қаратилган давлат-хусусий шерикликнинг замонавий механизмларини жорий этиш;

давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлигини таъминлаш, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларига оид ахборотни тақдим қилишнинг замонавий шакллари жорий этиш;

«Электрон ҳуқуқ» тизимини такомиллаштириш, давлат хизматлари кўрсатишнинг самараси, сифатини юксалтириш ва бу хизматдан аҳоли ҳамда тадбиркорлик субъектлари томонидан фойдаланиш имкониятини ошириш¹ каби стратегик вазифалар белгиланди. Мазкур ҳужжат

¹2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари тўғрисидаги Ҳаракатлар стратегияси // Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони № ПФ-4947

орқали ушбу вазифаларнинг кун тартибига кўйилиши Маъмурий ҳуқуқ тармоғини ўрганишга ва шу тариқа мазкур йўналишдаги ислохотларнинг ҳуқуқий жиҳатлари ва илмий асосланганлигини англаш заруратини юзага келтиради.

Зеро, давлат бошқаруви тизимини ислоҳ қилиш бир кунлик ёки бир йиллик иш эмас. Ушбу жараён давомийликни, узвийликни ва чуқур юридик, сиёсий, менежмент ва мантиқ соҳасидаги билим ва илмни талаб қилади. Шундай экан, бугунги кунда юридик соҳада таҳсил олаётган талабаларнинг Маъмурий ҳуқуқ тармоғи борасидаги тушунчалари, билим ва кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантириш алоҳида аҳамиятга эга².

Энди Маъмурий ҳуқуқ ҳақида озгина фикр алмашсак.

Маъмурий ҳуқуқ – давлатнинг ижро ҳокимияти органлари тузилмаси ва фаолияти доирасини ўрганишга, уларнинг хусусий шахслар билан бўладиган ижтимоий муносабатлари кўламини ўрганадиган ҳуқуқ фанининг алоҳида мустақил тармоғидир.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Собиқ Иттифок даврида шаклланган ва ривожланган маъмурий ҳуқуқ назариясида Маъмурий ҳуқуқ фанини деликт ((“деликт” лот. delictum – бузилиш, айб) – айнан айб (фуқаролик, маъмурий, интизомий ҳуқуқбузарлик))лар, яъни ҳуқуқбузарлик билан боғлиқ бўлган фан тармоғи сифатида қараш устун эди. Ваҳоланки, маъмурий ҳуқуқ бу позитив фан тармоғидир, уни фақатгина ҳуқуқбузарликлар билан боғлиқ бўлган фан тармоғи сифатида қараш нотўғри, ҳар ҳолда бугунги кундаги илмий ёндашув чуқур инсонпарварлик нуқтаи назаридан келиб чиқиб, Маъмурий ҳуқуқни ижро ҳокимияти органлари билан хусусий шахслар ўртасида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни ўрганишга қаратилган фан тармоғи сифатида қараш доктринаси шаклланиб улгурди.

“У бизларнинг орамизда, у кўпқиррали ва у ҳеч қачон уйқуга кетмайди” деб ижро ҳокимияти органларига баҳо берган эди 1966-йил немец ҳуқуқшуноси Эрих Кауфманн. Дарҳақиқат, маъмурий ҳуқуқ айнан маъмурий органлар, яъни ижро ҳокимияти органлари фаолиятини ҳуқуқий томондан ўрганадиган сиёсий фанлар билан бевосита боғлиқ бўлган ўта муҳим ҳуқуқ тармоғи.

Маъмурий ҳуқуқ – ўз табиатига кўра, оммавий ҳуқуқий (оммавий ҳуқуқ – умум (жамоат) манфаатини таъминловчи муносабатларни тартибга соладиган ҳуқуқ тармоқлари мажмуи) фанлар туркумига тааллуқли бўлиб, ўзининг бошланиш “нуқтаси”ни Конституциявий ҳуқуқдан ўзлаштиради. Бошқача қилиб таъкидлаганда, Маъмурий ҳуқуқ – бу конкретлаштирилган конституциявий ҳуқуқдир. Зеро, давлат бошқарувининг олий юридик асослари Конституцияда ўз ифодасини топади. Ва бундай ёндашув аксарият хорижий мамлакатлар ҳуқуқи ва амалиётига мос, яъни Асосий қонунда эътироф этилган устувор принциплар ва қоидаларни амалиётда, уларнинг ижро ҳокимияти органлари томонидан жойлардаги амалга оширилишини таъминлашда бошқарув органлари Олий қонун ва унинг асосида қабул қилинган қонунларга мос равишда фаолият юритади, давлат сиёсатини таъминлайди.

Юқорида Маъмурий ҳуқуқ ўз негизини Конституциявий ҳуқуқдан ўзлаштиради деб

сон. 07.02.2017 йил. <https://lex.uz/docs/3107036>

² Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. Тошкент давлат юридик университети. Муратаев С.А., Мусаев Б.Т., Артиков Д.Р. Маъмурий ҳуқуқ ва процесс. Дарслик. Тошкент – 2020 йил.

таъкидлаган эдик. Жамиятдаги ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши билан бушунги кунда Маъмурий ҳуқуқ тармоғи ҳам тизим ташкил этувчи фан тармоғига айланиб улгурди. Хусусан, Маъмурий ҳуқуқ негизида пайдо бўлиб, бугунги кунда мустақил фан тармоғи сифатида ўрганилаётган бир қатор Маъмурий ҳуқуқнинг соҳалари мавжуд. Жумладан, Молия ҳуқуқи, Давлат хизмати, Маъмурий процесс ва бошқалар. Ушбу ҳуқуқ соҳаларининг асоси, бошланиш “манбаи” Маъмурий ҳуқуқдир. Маъмурий ҳуқуқ эса ўз навбатида ўз бошланиш “манбаи”ни Конституциявий ҳуқуқдан олади.

Маъмурий ҳуқуқнинг асосларини Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қуйидаги нормаларида кузатишимиз мумкин:

2-модда.

Давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар.

3-модда.

Ўзбекистон Республикаси ўзининг миллий-давлат ва маъмурий-ҳудудий тузилишини, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг тизимини белгилайди, ички ва ташқи сиёсатини амалга оширади.

Ўзбекистоннинг давлат чегараси ва ҳудуди дахлсиз ва бўлинмасдир.

11-модда.

Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимиятининг тизими — ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши принципига асосланади.

XX боб. Вазирлар Маҳкамаси

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ижро этувчи ҳокимиятни амалга оширади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикаси Бош вазири, унинг ўринбосарлари, вазирлар, давлат қўмиталарининг раисларидан иборат. Қорақалпоғистон Республикаси ҳукуматининг бошлиғи Вазирлар Маҳкамаси таркибига ўз лавозими бўйича киради....

XXI боб. Маҳаллий давлат ҳокимияти асослари

Вакиллик ва ижроия ҳокимиятини тегишлилигига қараб вилоят, туман ва шаҳар ҳокимлари бошқаради.

Туман ва шаҳарларнинг ҳокимлари вилоят, Тошкент шаҳар ҳокими томонидан тайинланади ва лавозимидан озод қилинади ҳамда тегишли халқ депутатлари Кенгаши томонидан тасдиқланади...³

Маъмурий ҳуқуқ ҳуқуқий фанларнинг аксарияти билан боғлиқ. Юқоридаги жадвалда унинг Конституциявий ҳуқуқга боғлиқлигини, мамлакатнинг Асосий қонуни нормалари асосида шаклланиши ва ривожланишининг гувоҳи бўлган бўлсак, қуйида ушбу фаннинг **Фуқаролик ҳуқуқи** билан ҳам узвий алоқага эга эканлигини кўриб чиқамиз. Зеро, Маъмурий-ҳуқуқий муносабатларнинг асосий иштирокчиларидан бири бўлган Маъмурий органларнинг (вазирликлар, давлат қўмиталари, агентликлар, инспекциялар, ҳокимиятлар ва ҳ.к.) хўжалик

³Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т. “Ўзбекистон” 2019 й.
<https://lex.uz/docs/20596>

юритувчи субъектлар билан (хусусий тусдан юридик ва жисмоний шахслар билан) турли хил шартномавий-ҳуқуқий муносабатларга (хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ бўлган) киришади.

Маъмурий ҳуқуқ ўз табиатига кўра *Жиноят ҳуқуқи* билан ҳам узвий боғлиқ. Бунга сабаб ҳар иккала ҳуқуқ соҳалари ҳам Оммавий ҳуқуқнинг мустақил тармоқлари эканлигидир. Жумладан, ҳар иккала ҳуқуқ тармоғи ҳам оммавий манфаатларни, яъни жамиятнинг аксарият кўпчилиги расмий тан олган ва белгиланган тартибда ўрнатилган қоидаларга мувофиқликни таъминлаш мақсадини кўзлайди. Хусусан, бирор бир фаолият учун лицензия олиш мажбурийлиги белгиланган бўлса, ушбу ҳуқуқ тармоқлари субъектлари (одатда улар давлат органларининг мансабдор шахслари) ўша умумбелгиланган мажбуриятни амалга ошириш доирасида фаолият юритади. Бошқача таъкидлаганда, мансабдор шахс мажбурият бажарилишини таъминлайди, тартиб ва қоида бузилган ҳолатда эса тегишди таъсир чорасини кўради (интизомий ёки маъмурий жавобгарликка тортиш орқали). Жиноят ҳуқуқи эса, барчамизга маълум бўлганидек яна ўша умумбелгиланган қоидалар асосида ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсга нисбатан тегишли таъсир чораларини кўради.

Маъмурий ҳуқуқнинг бошқа ҳуқуқ тармоқлари билан ўзаро боғлиқлигини ёритишда *Халқаро оммавий ҳуқуқнинг* алоҳида ўринга эга эканлигига урғу бериш керак. Халқаро оммавий ҳуқуқнинг фарқи ва ўхшашликлари шундан иборатки, бунда ҳар иккала тарафлар ҳам оммавий ҳокимият ва бошқаруви органларидир. Фарқи шундаки, улар бошқа-бошқа давлатларнинг давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларидир. Шундай экан, ушбу муносабатларга одатда, томонларнинг келишувига кўра тенг ҳуқуқий мақомларга эга бўлиш одат тусига кирган.

Шу ўринда Маъмурий ҳуқуқнинг *Меҳнат ҳуқуқи* билан ҳам ўзаро алоқадорлигини кўриб чиқсак. Шуни таъкидлаш жоизки, Маъмурий ҳуқуқнинг Меҳнат ҳуқуқидан фарқини ажрата билиш бирмунча назарий қийинчиликларга эга. Аммо шунга қарамасдан улар ўртасида салмоқли фарқ мавжуд. Энг аввало, Меҳнат ҳуқуқи ўз табиатига кўра, ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши натижасида Фуқаролик ҳуқуқидан алоҳида ажралиб чиқгач, бугунги кунда алоҳида ўрганиладиган ҳуқуқ соҳасидир. Яъни, унинг ўзаги Фуқаролик ҳуқуқи. Ўхшашлиги шундан иборатки, Маъмурий органлардаги аксарият ходимлар фуқаролик-ҳуқуқий шартнома асосида ишга қабул қилинади. Аксарият ходимлар белгиланган вақт ва шароитларда ўз меҳнат фаолиятларини олиб боришади ва бу иш берувчи ва ходим муносабатлари сифатида баҳоланиб, меҳнат қонунчилиги билан тартибга солинади. Аксарият дейишимизга сабаб, ходимларнинг шундай тоифаси борки, уларнинг мақоми оддий ходимларга нисбатан бирмунча юқори ва масъулияти алоҳида, яъни маъмурий – ҳуқуқий нормалар билан тартибга солинади. Бундай ходимларни Давлат хизматчилари деб номлаш Маъмурий ҳуқуқ соҳасига маълумдир.

Ҳар бир ҳуқуқ тармоғи ўзининг предмети, субъекти ва манбааларига бир-биридан фарқ қилади.

Шундай қилиб, *Маъмурий ҳуқуқнинг предмети* давлат бошқаруви органлари фаолиятида бошқарув билан боғлиқ бўлган ҳамда уларнинг жисмоний ва юридик шахслар билан муносабатлари натижасида юзага келадиган ижтимоий муносабатлар ташкил этади.

Бу таърифни янада аниқ ва тушунарли қилиб изоҳлайдиган бўлсак, Маъмурий ҳуқуқ предмети доирасига кирувчи ижтимоий муносабатларни қуйидаги шартли гуруҳларга бўлиш мумкин.

1. Давлат бошқаруви органларининг бошқарув билан боғлиқ бўлган муносабатлари.

Ушбу муносабатлар ҳам ўз навбатида 3 хил кўринишга эга.

а) давлат бошқаруви (ёки “Маъмурий орган”) органининг интернал, яъни ички иш юритув билан боғлиқ бўлган муносабатлари;

б) давлат бошқаруви органининг вертикал, яъни юқори ва қуйи турувчи давлат бошқаруви органлари билан бўлган муносабатлари;

в) давлат бошқаруви органининг горизонтал, яъни бир бирининг бўйсинувида бўлмаган давлат бошқаруви органлари билан бўлган муносабатлари.

2. Давлат бошқаруви органларининг хусусий шахслар билан боғлиқ бўлган муносабатлари.

Ушбу муносабатлар ҳам ўз навбатида 3 хилга эга.

а) давлат бошқаруви органи ва хусусий шахслар ўртасидаги тартиб-таомиллар билан боғлиқ бўлган муносабатлари;

б) давлат бошқаруви органи ва хусусий шахслар ўртасидаги юстицион муносабатлар;

в) давлат бошқаруви органи ва хусусий шахслар ўртасидаги юрисдикцион муносабатлар.

У ёки бу ижтимоий муносабатларни бирор бир фан тармоғи предметига таалуқлиги масаласини таҳлил қилишда унинг иштирокчиларини, яъни субъектларини аниқлаштириш муҳим.

Маъмурий ҳуқуқ субъектларига қуйидагилар киради:

1. Ўзбекистон Республикасининг давлат бошқаруви органлари ва уларнинг мансабдор шахслари;

2. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари;

3. Ўзбекистон Республикасининг юридик шахслари;

4. Фуқаролиги бўлмаган шахслар;

5. Белгиланган тартибда аккредитациядан ўтган хорижий мамлакатларнинг юридик ва жисмоний шахслари.

Таъкидлаш жоизки, ушбу субъектлар ичида давлат бошқаруви органлари ва уларнинг мансабдор шахслари алоҳида “мақомга” эга. Чунки, юқоридаги кўрсатилган субъектлар ўртасида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни Маъмурий-ҳуқуқий муносабатлар деб таърифлаш учун унинг бир томонда шартли равишда давлат бошқаруви органлари ва уларнинг мансабдор шахслари иштирок этади.

Маъмурий ҳуқуқ субъектлари ичида давлат бошқаруви органлари ва улар мансабдор шахсларининг ўзига хос хусусияти шундаки, ушбу муносабатларда “шартларни” оммавий бошқарув органлари белгилайди. Уларнинг бундай мақомда бўлиши аввал таъкидлаганимиздек, умумдавлат миқёсида давлат ҳокимияти органлари томонидан белгиланган нормалар асосида ҳаракат қилиши шартли билан изоҳланади.

Бошқача қилиб таъкидлаганда, улар ҳалқнинг, жамиятнинг умумий манфаатларидан келиб чиқиб, қонун нормалари асосида ҳаракат қилишини билдиради. Ўзбекистон Республикаси

Президенти Ш.М.Мирзиёев таъбири билан айтганда, “Халқ давлат органларига эмас, давлат органлари халқга хизмат қилиши керак”⁴

Маъмурий ҳуқуқнинг манбааларига қуйидагилар тааллуқли:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
2. Ўзбекистон Республикасининг Қонунлари ва Кодекслари;
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳужжатлари;
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳужжатлари;
5. Давлат бошқаруви органларининг расмий ҳужжатлари;
6. Маҳаллий ҳокимларнинг расмий ҳужжатлари.

Аввал таъкидлаганимиздек, Маъмурий ҳуқуқ ўзининг бошланиш асосини Конституциявий ҳуқуқдан бошлар экан, табиий равишда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси унинг энг асосий ва биринчи манбааси бўлади.

Кейинги поғонада энг муҳим ва Маъмурий ҳуқуқда кўп ишлатиладиган манбаалардан бири Қонунлар ва Кодекслардир. Айрим адабиётларда у ёки бу қонунни ёки Кодексни алоҳида кўрсатиб, айти шу қонун ёки Кодекс Маъмурий ҳуқуқнинг манбааси деган фикрларни учратиш мумкин. Таъкидлаш керакки, ушбу ёндашув унча тўғри эмас ва назаримизда ҳар қандан Қонун ёки Кодекс – бу Маъмурий ҳуқуқнинг бевосита манбааси бла олади.

Маъмурий ҳуқуқ манбааларининг кейинги шаклини қонуности ҳужжатлари ташкил этади. Буларга Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳужжатлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарор ва фармойишлари, давлат бошқаруви органларининг расмий ҳужжатлари ҳамда маҳаллий ҳокимларнинг расмий қарорлари киради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари тўғрисидаги Ҳаракатлар стратегияси // Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони № ПФ-4947 сон. 07.02.2017 йил. <https://lex.uz/docs/3107036>;
2. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. Тошкент давлат юридик университети. Муратаев С.А., Мусаев Б.Т., Артиков Д.Р. Маъмурий ҳуқуқ ва процесс. Дарслик. Тошкент – 2020 йил;
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т. “Ўзбекистон” 2019 й. <https://lex.uz/docs/20596> ;
4. Ш.М.Мирзиёев. эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз // Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. 14.12.2016. <http://president.uz/uz/lists/view/111>.

⁴ Ш.М.Мирзиёев. эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз // Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. 14.12.2016. <http://president.uz/uz/lists/view/111>